

A magyarországi tájházak hálózata Kiemelkedő Érték Meghatározása

Rövid leírás: A hagyományos népi építészet „meg nem újuló (kulturális) erőforrás”, mert a társadalmi-gazdasági változásokkal összefüggően a falvakban bekövetkezett radikális életmódváltozás miatt ilyen alkotás többé már nem születik. A magyar táj hajdani építészeti kultúráját, tágabb értelemben a hagyományos vidéki-mezőgazdasági életmód értékeit is jószerivel csak a különféle védelem alatt álló épületek, kivételes esetekben épületegyüttesek, településrészek őrzik. Ugyanez a helyzet a tájegységekre vagy etnikai csoportokra jellemző építési mód bámulatos sokféleségével, valamint a szociális és vagyoni különbségekhez, illetve eltérő termelési, foglalkozási módokhoz kapcsolódó örökség alkotásaival is.

A magyar népi épületek eredete több évszázadra nyúlik vissza, ugyanakkor világos és állandó kölcsönhatásban van e régió más népeinek hagyományaival, valamint szerkezeti megoldásaiban és díszítésében felismerhetők a „*grand art*” építészet stílusjegyei is. A kárpát-medencei viszonylatban általánosan elfogadott módon öt nagy csoportba – háztípusba – sorolt népi építészeti emlékek különleges módon bizonyítják és jelenítik meg alkotóik (személyek és közösségek) kreativitását és a kollektív tapasztalat kifinomította válaszaikat a természeti és társadalmi környezet kihívásaira. Ezért nemcsak fizikai valóságukban, hanem az általuk közvetített, mai napig szóló tanulságok miatt is kiemelkedő az értéke ennek az örökségi műfajnak.

Ennek a komplex örökségi értéknek az élettel teli megóvására született meg a 20. század közepén a mára már sok évtizedes múltra visszatekintő, fokozatosan kialakuló *Magyarországi Tájház Hálózat*. Életre hívásának programja arra alapozott, hogy az értékörzés módozatai közül az a legjobb megoldás, amely eredeti helyükön tartja fenn és mutatja be az épületeket, teljes környezetükkel, az egykor bennük zajló élet minden kellékével. Ez részben múzeumi jelleggel történik, a hagyományos berendezési tárgyakat is helyükön tartó enteriőrök kialakításával; természetesen beleértve a teljes *portát*, azaz a gazdálkodás épületeit, kellékeit is.

A tájházak olyan szabadtéri néprajzi gyűjtemények, amelyek a helyben összegyűjtött és megőrzött tárgyakkal az adott település vagy tájegység hagyományos tárgyi kultúráját, a népi építészet szempontjából jelentős épületekben berendezett lakásbelsőket, olykor a műhelyeket, gazdasági épületeket vagy egyszerűbb ipari létesítményeket mutatják be. A tájháznak legalább egy, meghatározó helyisége eredeti, a településről származó tárgyakkal enteriőrként berendezett. A helyreállított és berendezett épületek egy-egy tájegységen belül a helyi kultúra legkarakteresebb emlékei – amelyeket legtöbbször éppen e program által sikerült megőrizni, illetve gondos rehabilitációs munka eredményeként hiteles módon felújítani.

A helyreállított és berendezett parasztházak attól válnak valódi *tájházzá* (és nem csupán helytörténeti múzeummá), hogy közösségi rendezvények, különböző korcsoportokat összefogó alkalmak, képzés, oktatás, hagyományos mesterségek bemutatása és továbbadása központjaivá is válnak. E komplexitásra törekvés kezdetét 1960-tól, a nagyvázsonyi Schumacher-ház felújításától számítjuk. Népi műemléknél ekkor alkalmazták először a korszerű, teljes értékű műemlék-helyreállítás módszerét, amelynek eredményeként az első, immáron eredeti helyszínen megőrzött, in situ tájházat berendezve nyithatták meg a nagyközönség előtt. Az ezt követő időszak számos tájház születését eredményezte, de az igazi kibontakozást az 1974-ben elindított és az egész országot átfogó tízéves program hozta, melynek eredményeképp 1984-re az ország tájházainak száma kétszáz fölé emelkedett. Kialakult a valamennyi tájegység népi építészetét képviselő, az ország egész területére kiterjedő hálózat, amely magában foglalja a nemzetiségek épületeit is.

A Magyarországi Tájház Hálózat – mint hiteles népi építészeti alkotások együttese – térben egymástól távol eső elemekből áll, mégis kiemelkedő értékű, egyedülállóan komplex, lényegét tekintve összetartozó egységet alkot. Koherens, etnikumok közötti kulturális egymásra hatásról, egyben a magas művészetek és a népi hagyományok, népi civilizáció kölcsönhatásáról tanúskodik egy adott korszakban (18-20. század) és egy adott régió, a Kárpát-medence vonatkozásában, illetve a környezetére való kisugárzásában. A hálózat eredeti és kiemelkedően egyedi tanúja az élet minden területét átfogó hagyományos életmódnak. Egy olyan civilizációnak, amely többé már nem létezik, de éppen a tájház hálózat, mint e kultúra fókuszpontokként fennmaradt elemeinek kisugárzása, révén kiemelkedő szerepet játszik a nemzeti, illetve a kisebbségi önazonosság-tudat fenntartásában. Ezzel egyidejűleg megadja a régiók számára az egyébként visszafordíthatatlanul elvesztett lehetőséget saját múltjuk megismerésére, mégpedig sűrített és a teljességet bemutató formában.

A magyarországi tájház hálózat egyedülálló példát mutat egy országnyi terület sokarcú népi építészeti kultúrájának továbbéltetésére, bemutatására és közösségi célú hasznosítására. Különleges értékét az adja – az elemei által megjelenített kulturális sokféleséggel egyidejűleg –, hogy országosan egységes elvek és egységes működési struktúra teszi összetartozó egészet alkotó együttesé. A Tájház Hálózat egyben a 20. századi gondolkodás tipikus terméke is, amely az értékek megőrzését szolgálva teszi fenntarthatóvá a hagyományos tartalmakat.

A Tájház Hálózatot több száz tájház alkotja, amelyek közül a világörökségi várományosi javaslat tárgyát csak azok a tájházak képezik, amelyek mind az épület, mind a benne bemutatott lakásbelső tekintetében a legmagasabb szakmai elvárásoknak is megfelelnek, azaz az egyes ingatlanok műemléki védettséget élveznek, a benne található ingóságok kezelését pedig a muzeális működési engedély kritériumrendszere szabja meg. Ennek a kettős kritériumrendszernek (az épületre és annak berendezésére is vonatkozó országos szakmai kontroll) Magyarországon jelenleg 109 épület, épületegyüttes, épületcsoport felel meg. Ezeken túl még számos tájház megfelel ugyan a magas szakmai követelményrendszernek, de még nem teljesítette mindkét elvárást, azaz vagy nem védett műemlékként, vagy nem rendelkezik (intézményi) működési engedéllyel. Ezeknek a körülményeknek az elvárt feltételeket teljesítését eredményező várható megváltozása felveti a várományosi sorozat-helyszín későbbi bővítésének lehetőségét, illetve szükségességét.

A Magyarországi Tájház Hálózat – túlmutat az ország határain, hiszen a Közép-Európai régió több Résztes Államában hasonlóképpen kialakult az in situ megőrzött, hagyományosan berendezett műemlékek tájház-jellegű funkcionális kialakításának a gyakorlata. Mindez felveti egy későbbi, határokon túlnyúló bővítés lehetőségét is, elsősorban Románia, Szlovákia, Ausztria, Szerbia és Ukrajna közreműködésével.

A kiemelkedő jelentőség meghatározása: A tájházak olyan sajátos, „célzott komplexitású” néprajzi gyűjtemények, amelyek a helyben összegyűjtött és megőrzött tárgyakkal az adott település vagy tájegység hagyományos tárgyi kultúráját, a népi építészet szempontjából jelentős épületekben berendezett lakásbelsőket, olykor a műhelyeket, gazdasági épületeket vagy egyszerűbb ipari létesítményeket mutatják be. A tájházak tehát olyan építészeti emlékekben jöhetnek létre, amelyek önmagukban hiteles dokumentumai a hagyományos helyi építészetnek, ugyanakkor az épületek szerkezetén, külső megjelenésén túl azok egykori berendezéséről, használati módjáról is hiteles képet adnak. Őrzik és bemutatják egy-egy falu, tájegység, néprajzi vagy etnikai csoport hagyományos népi építészetét, gazdálkodását, lakás- és tárgykultúráját, életmódbeli sajátosságait, népszokásait. Magyarországon több száz működő tájház található, amelyek közül a világörökségi várományosi sorozat-helyszínben

csak az a 109 tájház vagy együttes szerepel, amely mind az épület, mind a benne bemutatott lakásbelső tekintetében a legmagasabb szakmai elvárásoknak is megfelel, azaz az egyes ingatlanok műemléki védettség alatt állnak, a benne található ingóságok, a berendezett enteriőr vagy egyéb kiállítás pedig muzeális működési engedéllyel rendelkezik.

A világörökségi várományosi sorozat-helyszín alapvető, a tartalmi lényegét meghatározó jellegzetessége, hogy az nem csupán egy, vagy néhány épületre terjed ki, hanem az egységes szempontok alapján létrehozott tájházak hálózatát jelenti, amely hálózat együttesében több mint alkotóelemeinek összege, komplexitásánál fogva univerzális jelentőségű entitást alkot. A magyarországi tájház hálózat bemutatja a táji és néprajzi csoportok túlnyomó többségének hagyományos népi kultúráját, amelynek a sokszínűsége különös jelentőségű, hiszen egyszerre tükrözi nemcsak Magyarország, hanem az egész soknemzetiségű és tájilag is tagolt régió kiemelkedő értékeit, valamint az ezen értékek példamutató megőrzésének és továbbörökítésének a meglévő kulturális örökségi értékeken alapuló, hitelességében és hatékonyságában modell-értékű (intézmény)rendszerét. A tájházak nem csak a tárgyi kultúra megmaradásának eszközei, hanem a bennük tartott hagyományörző szakkörök és egyéb közösségi alkalmak révén a népszokások, népművészet, népköltészet helyi emlékeit is bemutatják, illetve továbbéltetik, s ily módon a népi kultúra teljességének megőrzőivé válnak. A hagyományos népi kultúra megőrzése a kulturális sokszínűség megtartása és az örökségvédelem általános igénye mellett a helyi közösség "védelmének" is eszköze. A közösségi célú működés révén a tájházak nemcsak a helyi közösség érdekeit szolgálják, hanem lehetőséget teremtenek arra is, hogy a Kárpát-medencében élő népek, nemzetiségek egymás kulturális hagyományait megismerjék, és ez által kölcsönösen és egyre jobban elfogadják egymást. A tájház-hálózat a 20. századi örökségvédelmi törekvéseknek éppúgy egyedülálló dokumentuma, mint a tartalmát jelentő, évszázadokon átívelő népi civilizációnak és kulturális hagyományoknak.

Kritériumok: ii, iii, vi / b, c, f

ii) A magyarországi Tájház Hálózat, mint autentikus népi építészeti műemlékek térben elkülönült, de tartalmilag összefüggő komplex kulturális egységet alkotó együttese, egyedi és kiemelkedő módon tanúskodik egy meghatározott időszak (18-20. század) és meghatározott terület, a Kárpát-medence koherens, ugyanakkor számos interetnikai, illetve a magas művészet, a népi hagyományok és civilizáció mély kölcsönhatásait megjelenítő kultúráról és annak kisugárzásairól. Különleges és egyedi dokumentuma az adott korszak és terület tágabb összefüggésében és nagy történeti távlatban is értelmezhető hagyományos anyagi és szellemi kultúrájának, elsődleges építészeti és technológiai alkotó génuszának, valamint a fejlődés egymásra épülő szakaszai gyakran archaikus megjelenését is őrző változatainak.

iii) A magyarországi Tájház Hálózat, mint autentikus népi építészeti műemlékek térben elkülönült, de tartalmilag összefüggő komplex kulturális egységet alkotó együttese, egyedi és kiemelkedő módon kivételes és egyedülálló tanúja egy valamikor az élet minden területét térben és időben átfogó és rendező hagyománynak. Olyan civilizációnak, amely önmagában már lezártnak tekinthető, de éppen a tájház hálózat elemei alkotta fókuszpontok kisugárzása révén transzformált formában a nemzeti és nemzetiségi identitást alakító és megtartó erejével hat. Az egész emberiség kultúrája és civilizációs fejlődése egy sajátos szakaszának jellemzőit tartalmazza, karakteresen egyedi kulturális képződményként, olyan régiókat is szolgálva ezzel, amelyek számára a saját múlt akárcsak megközelítően hasonló komplex és tárgyiasult, holisztikus módon tanulmányozható megjelenítése visszahozhatatlanul elveszett.

vi) A tájház hálózat materiális, tárgyi közege elsőrendűen és közvetlenül jeleníti meg egy (nemzeti, nemzetiségi, illetve általános), évezredes hagyományokat is magába foglaló, de napjainkra már lezárult népi kultúra szellemi összetevőit. Kimeríthetetlen és hiteles dokumentuma az egyedi és közösségi emberi élet keretét és menetét a természet, a társadalom, valamint a természetfeletti koordinátaiban minden apró részletében is szabályozó hitek, hiedelmek, rítusok és szokások, mesterségbeli tudás és kreativitás egyensúlyát lehetővé tévő hagyományok tanulmányozásának és szellemi átörökítésének, egyben a mindezen értékek megőrzését szolgáló, a tájház hálózatot létrehozó és fenntartó, jellegzetesen 20. századi szellemi magatartásnak.

Integritás (teljesség és sértetlenség): A Tájház Hálózat által megjelenített teljességet értelmezhetjük egyrészt az egyes objektumokra, másrészt az átfogó, az élet minden területére, minden táji és néprajzi csoportra kiterjedő népi kultúra hiteles “adatbank”-jaként is kiemelkedő értékű dokumentumot jelentő országos hálózatokra vonatkozóan. Az egyes tájházak a paraszti élet teljes tárgykultúráját bemutatják, hiszen gazdasági eszközökkel, használati tárgyakkal, népművészeti alkotásokkal berendezett portákat – lakóépületet, gazdasági épületeket – tárnak a látogatók elé. A tájházak a tárgykultúra mellett a szellemi örökségre: népi hagyományokra, folklórra vonatkozó ismereteket is közvetítenek. A tájházak tehát érthető közelségbe hozzák és átélhetővé teszik a teljes népi kultúrát és életmódot – népi épületek, szerkezeteik és anyaghasználatuk, tüzelőberendezések, gazdasági eszközök, használati tárgyak, népművészeti alkotások, ruhaneműk, hangszerek és mindezek használata, konyhakultúra, családszervezet, szokások, népzene.

A Tájház Hálózat, mint egyetlen nagyobb egységet alkotó entitás integritását az adja, hogy az ország egyes táji és néprajzi csoportjai, illetve az egyes vidékeken jellegzetes népi mesterségek speciális épülettípusai reprezentálva vannak a keretein belül. A tájházak hálózata tehát bemutatja az egyes tájegységek (pl. Ormánság, Sárköz, Őrség, Nyírség), néprajzi csoportok (pl. palóc, matyó), nemzetiségek (német, szlovák, román, ruszin, horvát), illetve a különféle népi kismesterségek (pl. fazekas, kovács, kékfestő) épületeit és tárgykultúráját. A világörökségi várományosi sorozat-helyszínben szereplő tájházak különleges értékét az adja, hogy nem szórványosan, esetlegesen helyezkednek el az ország területén, hanem olyan hálózatot alkotnak, amely valamennyi táji és etnikai csoport népi kultúráját bemutatja és őrzi – még hozzá annak eredeti helyén és eredeti összefüggéseiben, az adott táji, természeti és kulturális környezetben. Az időben nagy távlatokra visszatekintő kultúrának szinte egységesen a 18.-20. századi metszetét jelenítik meg, rögzítve ezzel a modernizálódás folyamatát.

Hitelesség (autentikusság): A világörökségi várományosi sorozat-helyszínben szereplő tájházak eredeti helyükön megőrzött, országos műemléki védelem alatt álló hagyományos helyi (népi) építészeti emlékek, amelyek hiteles műemléki helyreállítása a nemzetközi műemléki alapelveknek megfelelően történt meg. A helyreállítást minden esetben tudományos kutatás, építészeti felmérés, dokumentáció készítése és részletes kiviteli terv előzte meg. Az épületek kiválasztását és a tudományos munkát építész és néprajzos szakemberek végezték. A helyreállítások a népi műemlékekre kidolgozott speciális elvek és módszerek alapján történtek: a tudományos kutatás során nyert információk alapján az elpusztult épületrészeket az eredeti anyagokból, eredeti építéstechnológiával pótolták. A világörökségi várományosi sorozat-helyszínben szereplő objektumok körébe kiválasztott tájházak mind rendelkeznek muzeális működési engedéllyel, így az adott múzeumi gyűjtemények a legmagasabb szakmai elvárásoknak megfelelően, szakemberek által az adott

településről vagy mikro-régióból gyűjtött, leltárkönyvvel nyilvántartott tárgyakkól állnak. A berendezett enteriőr vagy egyéb kiállítás ugyancsak szakemberek által, az adott épület korához, az abban egykor élt falusi emberek társadalmi státuszához, foglalkozásához illeszkedő, hiteles módon valósul meg.